

**TÜRK – RUS EKONOMİK İLİŞKİLERİ:
MEVCUT DURUM, SORUNLAR VE PERSPEKTİFLER**

Cihangir Gürkan ŞEN

Araştırma Koord. Yard.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

1. Giriş

Türkiye'nin kuzey komşusu ile ilişkileri, çeşitli dönemlerde ağırlığı ve niteliği değişmekle birlikte Türkiye gündeminde her zaman belli bir ağırlığa sahip olmuştur. Adı ve siyasi rejimi tarihsel süreç içerisinde değişmekle birlikte Rus Çarlığı, SSCB ya da Rusya Federasyonu döneminde Rusya, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı genellikle en "tehditkar" ülkelerden birisi olarak algılanırken yine aynı "tehditkar" ülke özellikle Batı ile ilişkilerde sorunlar yaşandığı kimi dönemlerde gündeme gelen denge politikalarının da merkezine oturtulmuştur. Nitekim bu gelenek Osmanlı Padişahının kendi Valisi ile sorunlar yaşadığı bir dönemde Rusya'dan yardım istemesine kadar eski bir geçmişe sahiptir. (1)

Siyasi alandaki bu denge politikasının izlerini ekonomik alanda da görmek mümkündür. Nitekim, Cumhuriyetin ilanı ile sağlanan siyasi bağımsızlığın ardından aynı zamanda bir ekonomik bağımsızlık mücadelesine de girişen 1930'ların genç Türkiye'sindeki sanayileşme hamlesinde Sovyet ekonomik yardımlarının ve SSCB desteğiyle kurulan ilk sanayi tesislerinin rolü şüphesiz yadsınamaz. Bu çerçevede özellikle Cumhuriyet Türkiye'sinde modern tekstilin, metalürjinin, cam sanayiinin ve kimya sanayiinin temelleri bu ikili işbirliği sayesinde atılmıştır.

Ayrıca kuzey komşusu, Soğuk Savaş yıllarında dahi, Türkiye'nin özellikle ABD ve Batı dünyası ile siyasi ilişkilerde sorunların yaşandığı çeşitli dönemlerde Batı'ya karşı bir alternatif işbirliği merkezi haline gelebilmiştir. 1960 sonrasında özellikle Kıbrıs sorunu ile bağlantılı olarak Batı dünyası ile ilişkilerin krize dönüştüğü bir dönemde Türk ekonomisinin ihtiyaç duyduğu ve Batı dünyasından temin edilemeyen çeşitli teknik ve teknolojik imkanların Sovyetler Birliği'nden sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu açıdan Cumhuriyetin ağır sanayileşme döneminde, 1970'lerden başlayan Sovyetler Birliği'nin kurduğu dev sanayi kompleksleri, metalürji, kimya ve petrol rafinerileri Türk ekonomik ve sosyal hayatının önemli kilometre taşları olmuştur.

Ancak Soğuk Savaş döneminde siyasi gelişmelere paralel olarak çeşitli dönemlerde gerilen siyasi ilişkilerden karşılıklı ekonomik işbirliği süreci de nasibini almıştır. Esasen sadece siyasi alanda değil, ekonomik alanda da Türkiye'nin Rusya'ya yönelik belli stratejiler temelinde sürdürülen istikrarlı bir dış politikasının olduğunu söylemek güçtür. Rusya daha çok Batı ile siyasi ya da ekonomik alanlarda ilişkilerin sıkıntılı devam ettiği ya da krize dönüştüğü kimi dönemlerde bir çeşit denge unsuru olarak değerlendirile gelmiş, krizlerin aşılması ve Batı ile ilişkilerin tekrar rayına girmesi ile tekrar Türk dış politikasındaki alışlagelmiş konumuna dönmüştür.

Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin genel olarak siyasi ilişkilerin bir sonucu olduğunu ve iki ülke arasındaki siyasi gelişmelere paralel bir seyir izlediği söylenebilir. Ancak bu durum 1990 sonrasında giderek değişen bir hal almıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin mirasını devralması ile iki ülke arasındaki ilişkilerde siyasi ilişkiler kadar ekonomik ilişkilerin de ağırlık kazanmaya başladığı ve kimi zaman siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkiler tarafından belirlendiği ve yönlendirildiği gözlenmektedir.

2. Enerji Temelinde İşbirliğinin Ortaya Çıkışı

Aslında 1990 sonrasında Türkiye ve Rusya arasında artan ekonomik işbirliğinin temelleri SSCB'nin son döneminde atılmıştır. Bu açıdan 18 Eylül 1984 tarihinde dünyanın en zengin doğal gaz rezervlerine sahip SSCB ile Türkiye'ye doğal gaz sevkiyatına dair imzalanan anlaşma büyük bir önem taşımaktadır. *(Türkiye'nin bugüne kadar imzalamış olduğu doğal gaz alım anlaşmaları için bkz. EK.1)*

Bu anlaşmanın ardından iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkiler giderek yükselen bir seyir izlemiştir. Bunda 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri sonrasında birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de alternatif enerji kaynakları arayışındaki artışın payı büyüktür. Ayrıca bu sayede alternatif bir enerji kaynağının temin edilmesinin yanı sıra, doğal gazın ekonomide ve enerji sektöründe daha ağırlıklı pay almasının sağlanması ve bazı şehirlerde gittikçe yoğunlaşan hava kirliliğine çözüm getirilmesi amaçlanmıştır.

1984 tarihli anlaşma kapsamında 26 Ekim 1986 tarihinde inşasına başlanan "Rusya Federasyonu–Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı" Ağustos 1988'de Ankara'ya kadar ulaşmıştır. Sanayi kuruluşlarının doğal gaz kullanabilmelerini sağlamak amacıyla, "Rusya Federasyonu–Türkiye Boru Hattı" güzergahındaki çeşitli sanayi bölgelerine dağıtım hatları yapılmış ve talepler doğrultusunda yeni hatların yapımı da gerçekleştirilmiştir. (2)

Bu anlaşma sıradan bir doğal gaz alım anlaşması olmanın ötesinde ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişimi açısından çok daha geniş bir anlam taşımaktadır. Türkiye bu anlaşma ile ilk defa Rusya Federasyonu'ndan doğal gaz alımına başlarken Rusya'dan alınan doğal gazın bedelinin yüzde 70'inin Türk mal ve hizmetleri ile ödenmesi (offset) hükmü getirilmiştir. Bu sayede anlaşmanın imzalandığı dönemde doğal gaz karşılığı mal ihracı uygulaması ile geleneksel Türk ihracat mallarından ziyade, Türk sanayi mallarının ihracatının artırılması için yeni imkanlar yaratılması hedeflenmiştir. Ayrıca, iki ülke arasında 1986 yılında imzalanan 9. Dönem Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Protokolü'nde doğal gaz bedellerinin bir bölümünün Türk müteahhitlik firmalarının Rusya'da gerçekleştirmiş oldukları projelerin finansmanında kullanılması hükmüne yer verilmiştir. Üstelik bu anlaşmanın yürürlüğe girdiği dönem İran–Irak savaşı nedeniyle Türk özel sektörünün geleneksel ihracat pazarı olan Ortadoğu'dan çekilmek zorunda kaldığı dönem ile çakışmıştır. Bu sayede Türk malları ve müteahhitlik hizmetleri için alternatif bir pazar doğmuştur.

Bu anlaşma sayesinde o güne kadar, tütün, çay, narenciye, fındık ve hammaddeden oluşan birkaç kalem Türk malının yanında ilk kez ilaçtan otobüse, deterjandan telefon santraline pek çok Türk malının Rus pazarına girişine imkan yaratılmıştır. Ayrıca bugün Rusya Federasyonu'nda çok sayıda başarılı projeye imza atan Türk müteahhitlerinin Rus inşaat sektörü içerisinde yerini almalarında bu anlaşmanın yarattığı imkanlar etkili olmuştur. Nitekim ilk doğal gaz alımının başladığı yıl olan 1987 ile 1994 yılları arasında 1.9 milyar dolar tutarında doğal gaz ithalatı gerçekleştirilmiştir. Bu tarihler arasında belirlenen mal listeleri kapsamında kayda alınan ihracat miktarı 271 milyon dolar, gerçekleştirilen müteahhitlik hizmetleri toplamı ise 609 milyon dolar olmuştur. (3)

Bununla birlikte, 1994 sonrasında doğal gaz hesabı uygulaması Rus tarafının tutumu nedeniyle devam ettirememiştir. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine önemli katkılar sağlayan bu mekanizmanın kesintiye uğramasına temel neden olarak, Rus tarafınca, doğal gazın ihracatçısı olan Gazprom şirketinin Rusya

Federasyonu'nun kurulmasının ardından özelleştirme çalışmaları sonucunda kurumsal ve mali yapısının değişmesi gösterilmektedir. Ancak, Gazprom şirketinin hisselerinin halen yüzde 38'i devlet kontrolündedir ve devletin şirket kararlarındaki ağırlığı hala hissedilmektedir. Daha sonraki süreçte iki ülke hükümetleri arasında mutabakat oluşturulmuş olmasına rağmen söz konusu mekanizmaya işlerlik kazandırılması mümkün olamamıştır.

Geçtiğimiz yıllarda iki ülke arasında yapılan görüşmeler sonunda, Rus tarafı Doğal Gaz anlaşmasının tadil edilerek, doğal gaz bedellerinin geneli yerine bir kısmının ülkemizden mal ve hizmet alımında kullanılmasını önermiş, ancak somut bir ilerleme kaydedilememiştir. İki ülke arasında 2001 yılı Ekim ayında Ankara'da gerçekleştirilen son Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı sırasında ve daha sonra iki ülke yetkilileri arasında gerçekleştirilen çeşitli temaslarda da doğal gaz hesabına yeniden işlerlik kazandırılması konusunda bir sonuca ulaşılamamıştır.

Ayrıca, 1984 yılında imzalanan 25 yıllık doğal gaz anlaşması kapsamında Rusya Federasyonu'ndan alınan yıllık 6 milyar m³'lük doğal gaz miktarına ilaveten, 8 milyar m³/yıl'lık doğal gaz alımını öngören 10 Aralık 1996 tarihli anlaşmada da offset hükmüne yer verilmemiştir. Bu anlaşma kapsamında ilave doğal gaz alımı ise Mart 1998 tarihinde başlamıştır.

Diğer taraftan, 1997 yılında imzalanan Mavi Akım Anlaşması'nda da bu tür bir madde yer almamıştır. Ancak, son dönemde Rus tarafı ile yapılan müzakerelerde Gazprom yetkilileri, özellikle Mavi Akım çerçevesinde Türkiye'ye verilen doğal gazın bedelinin bir bölümünün Türkiye'den mal ve hizmet alımı ile karşılanması yerine Türkiye'de doğal gaz altyapısının, depolama ve dağıtım sisteminin genişletilmesi için Rus yatırımlarına imkan tanınmasını talep etmektedirler. Rus tarafı bu sayede bir taraftan, Türkiye'deki ekonomik etkinliğini artırmak isterken, diğer taraftan doğal gaz altyapısının genişletilmesi suretiyle, Türkiye'de doğal gaz kullanımının yaygınlaştırılmasını ve böylelikle mevcut koşullarda Rusya'dan alınan fazla doğal gaza karşı kamuoyunda oluşan tepkilerin azaltılmasını amaçlamaktadır. Ancak bu durumun son yıllarda dış ticaret dengesinde Türkiye aleyhine artan açığın kapatılması açısından herhangi iyileştirici bir sonucu olmayacaktır. Mavi Akım projesi çerçevesinde Rusya'dan tam kapasite doğal gaz alımının başlaması ile Türkiye, Rusya Federasyonu'nun Almanya'dan sonra ikinci en büyük doğal gaz pazarı olmaktadır. Türkiye, mevcut alımlarla Almanya ve İtalya'nın ardından üçüncü sıradadır.

Rusya Federasyonu ile doğal gaz alımına ilişkin bugüne kadar imzalanan anlaşmalar göz önünde bulundurulduğunda, bu projelerin tam kapasite hayata geçirilmesi ile birlikte Türkiye'nin ithal ettiği doğal gazın yaklaşık yüzde 43'ü Rusya tarafından karşılanacaktır. Ancak, mevcut alımlarda Rusya'nın payı bu oranın da üzerindedir. 2002 yılında Türkiye, toplam 17.6 milyar m³ doğal gaz ithalatı gerçekleştirmiştir. Rusya'dan ithal edilen doğal gazın miktarı ise yaklaşık 11.6 milyar dolardır. 2002 yılında Türkiye toplam doğal gaz ithalatının yaklaşık yüzde 62'sini Rusya Federasyonu'ndan gerçekleştirmiştir. 2003 yılında ise yaklaşık 25.9 milyar m³ olarak öngörülen Türkiye'nin toplam doğal gaz arzının yüzde 61.68'inin Rusya'dan ithalat yoluyla karşılanması öngörülmektedir.

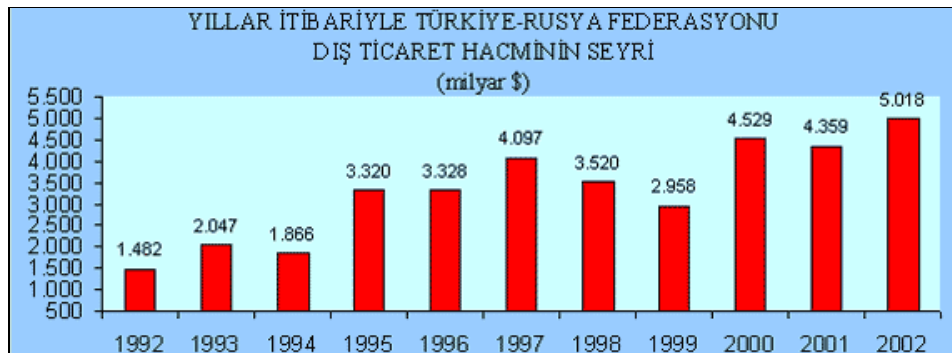
3. Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Başlıca Ekonomik İşbirliği Alanları

Türkiye ve Rusya arasında ekonomik ilişkilerde zaman zaman sorunlar yaşanmakla birlikte son on yıllık dönemin geneline bakıldığında bir gelişme eğiliminin hakim olduğunu ve ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkilerin önüne geçtiğini söylenebilir. Son yıllarda, Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında ekonomik ve ticari ilişkiler önemli bir dönüşüm içerisindedir. 1990 sonrasında esas itibarıyla enerji alanında artan işbirliğinin teşvik ettiği ekonomik ilişkiler bugün, ticaretten, turizme, müteahhitlik hizmetlerinden yatırımlara kadar geniş bir yelpaze arz etmektedir. İki ülke arasındaki temel ekonomik işbirliği alanları şunlardır:

3.1. Ticaret

Temelleri 1980'li yıllarda atılan Türkiye ve Rusya arasındaki ticari ilişkiler 1990'lı yıllar boyunca önemli bir gelişim süreci geçirmektedir. Nitekim, iki ülke arasında 1992 yılında yaklaşık 1.5 milyar dolar seviyesinde olan ticaret hacmi 2002 yılında ilk defa 5 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Özellikle 1993–1997 döneminde Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı hızlı bir artış kaydetmiş ve Türkiye aleyhine olan ticaret dengesinde önemli bir iyileşme sağlanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye açısından bu olumlu gelişme Ağustos 1998 Rusya mali krizi ile tersine çevrilmiştir. Mali krizin yaşandığı 1998 yılından itibaren Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı bir gerileme sürecine girerken, Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı artarak sürmüştür. İthalatın arttığı bir dönemde, ihracatta meydana gelen önemli gerileme sonrasında 1998 sonrası dönemde ikili ticarete Türkiye aleyhine önemli bir açık meydana gelmiştir.

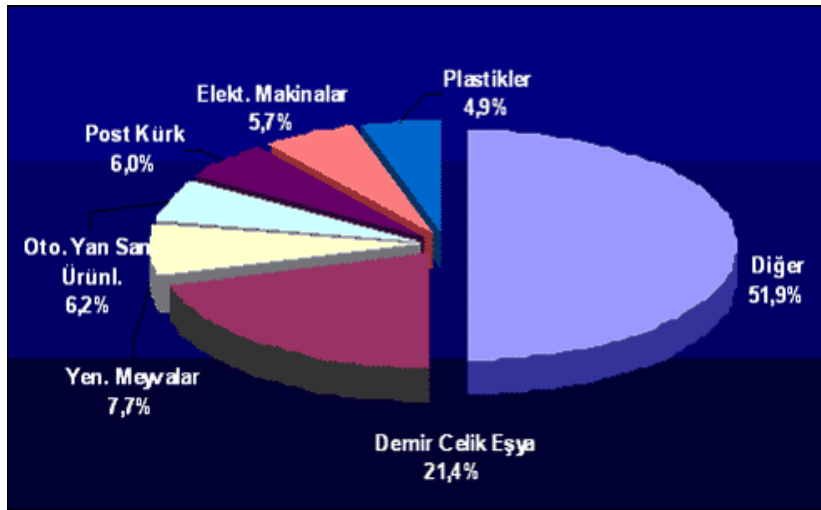
Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)

Ancak, 2000 yılından itibaren Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında tekrar bir artış eğilimi gözlenmektedir. Özellikle 2001

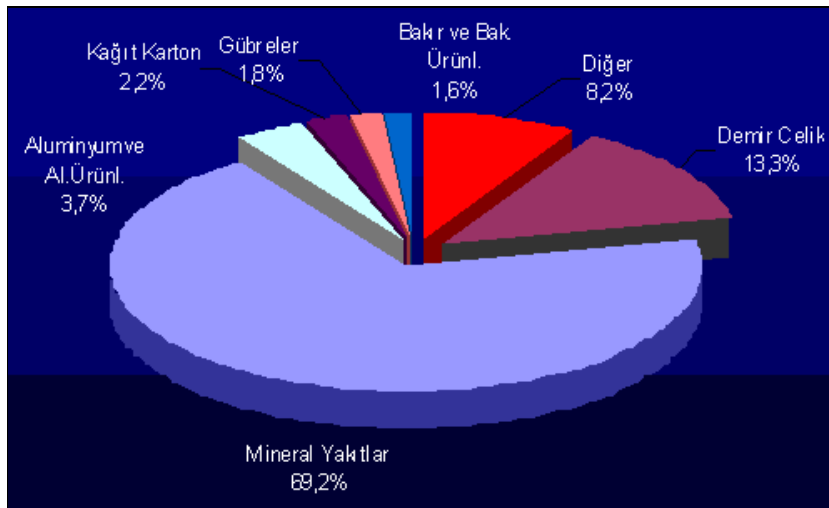
yılında Türk Lirası'nın devalüasyonu ihracatçı Türk firmaları lehine bir rekabet ortamı yaratırken, Rusya'dan ithalatta önemli bir gerileme yaşanmıştır. Fakat genel itibarıyla Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan ithalatı enerji ürünleri ve hammadde ağırlıklı olması nedeniyle meydana gelen krizlerden nispi olarak daha az etkilenmektedir. Bir başka ifade ile Rusya Federasyonu'ndan ithalatımızın genel hatlarını fiyat esnekliği düşük ürünler oluşturmaktadır.

TÜRKİYE'NİN RUSYA FEDERASYONU İLE TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARI İTİBARI İLE DAĞILIMI (%)

İHRACAT

İTHALAT

Nitekim, Türkiye'nin 2002 yılında Rusya Federasyonu'ndan gerçekleştirdiği ithalatın üçte ikisinden fazlasını sadece mineral yakıtlar oluşturmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin Rusya'dan ihracatı ve ithalatı artış eğilimini sürdürürken 2002 yılı aynı zamanda yaklaşık 2.7 milyar dolar ile Türkiye'nin ikili ticarete en fazla dış ticaret açığı verdiği yıl olmuştur.

YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE – RUSYA FEDERASYONU DIŞ TİCARETİ					
YILLAR	İHRACAT (X)	İTHALAT(M)	X/M	DENGE	HACİM
1992	441.9	1,040.8	0.42	-598.5	1,482.7
1993	504.7	1,542.3	0.33	-1,037.6	2,047.0
1994	820.2	1,046.0	0.78	-225.8	1,866.2
1995	1,238.1	2,082.4	0.60	-844.3	3,320.5
1996	1,482.0	1,846.0	0.80	-364.0	3,328.0
1997	2,049.3	2,048.4	1.00	0.9	4,097.7
1998	1,347.5	2,154.9	0.63	-807.5	3,502.4
1999	586.6	2,371.9	0.25	-1,785.3	2,958.5
2000	643.9	3,886.0	0.16	3,242.1	4,529.9
2001	924.1	3,435.6	0.26	-2,511.5	4,359.7
2002	1,163.0	3,855.0	0.30	-2,692.0	5,018.0

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)

Genel itibariyle, Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki dış ticarete Türkiye'nin aleyhine bir açığın oluşmasında etkili olan temel etkenler şunlardır :

- Daha öncede belirtildiği üzere, Türk-Rus ticari ve ekonomik ilişkilerinin gelişiminde Rusya Federasyonu'ndan alınan doğal gazın yüzde 70'inin Türk mal ve hizmetleriyle ödenmesi şartını getiren 1984 tarihli Doğal Gaz Anlaşması önemli bir rol oynamıştır. Bu sayede çok sayıda Türk malı Rusya pazarına girme imkanına kavuşmuştur. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasındaki süreçte Rus tarafının bu şartı yerine getirmemesi nedeniyle mal ve hizmetle geri ödeme imkanı ortadan kalmıştır. Daha sonraki yıllarda imzalanan Mavi Akım ve Batı Doğal Gaz Hattının genişletilmesine ilişkin sözleşmelerde ise bu şart konulmamıştır.

- Ağustos 1998 krizinden sonra Rublenin yüzde 75 oranında devalüasyona uğraması, dolayısıyla ithalatın pahalı hale gelmesi ve Rus halkının satın alma gücünün düşmesi nedeniyle ithalat yarı yarıya azalmıştır. Son yıllarda özellikle uluslararası petrol fiyatlarının yüksek seyri sonucu Rus ekonomisindeki toparlanmaya ve halkının gelirindeki düzelmeye karşılık yüksek gümrük

duvarlarına dayalı ithal ikame politikası varlığını sürdürmektedir. Ayrıca, 1998 krizi sonrasında, Rusya'da yaşanan devalüasyon ve uygulanan ithal ikame politikası ile ülke içinde üretim ve ihracat cazip hale gelmiştir. Bu durum sanayi üretiminde büyük artışları beraberinde getirmiştir. İthalat yoluyla talebi karşılanan gıda ve tekstil ürünleri gibi mallar artık Batı kalitesinde rekabet edecek kalite ile ülke içerisinde üretilmeye başlanmıştır.

- Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünler, ihraç fiyat esnekliği yüksek olan ürünler olması sebebiyle ihracat miktarı ve değeri arasında önemli farklar oluşabilmektedir. Bu özellikle tekstil, hazır giyim ve gıda ürünlerinin fiyatlarında göze çarpmaktadır.

- Rusya'da faaliyette bulunan yabancı firma sayısının artmasından dolayı rekabetin artması Türkiye ihracatının gerilemesinde etkili olmuştur. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatında ticaret finansmanı yetersiz kalırken Avrupa Birliği ülkeleri bu pazara girişte önemli finansman kaynaklarına sahiptir. Ayrıca, Rusya'nın bazı BDT ülkelerine ithalatta KDV ve bazı diğer vergileri uygulamaması Türk ihracatçıları olumsuz etkilemektedir.

- Özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında bavul ticareti yoluyla Rusya Federasyonu'na kalitesiz Türk mallarının girmesi ile Türk mallarına ilişkin olarak oluşan olumsuz imaj, uzun vadede Türk mallarının Rusya pazarındaki rekabet şansını azaltmıştır. Ancak, son yıllarda Rusya pazarına özellikle büyük ölçekli prestijli Türk müteşebbislerin girişi ile bu olumsuz imajın etkisi giderek azalmaya başlamıştır.

- Son yıllarda uluslararası enerji fiyatlarındaki artış, bu ürün grubunun Rusya Federasyonu'ndan ithalatımız içerisinde önemli bir yer işgal etmesi nedeniyle Rusya Federasyonu'ndan ithalatımızın artmasına, dolayısı ile dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine daha fazla açılmasına neden olmuştur.

Petrol ve doğal gazın uluslararası fiyatlarının yüksek seyretmesinin bir sonucu olarak bu ürünlerin önemli bir ihracatçısı olan Rusya'da alım gücü artmaktadır. Bununla birlikte, Rusya Federasyonu'ndan ithalatımızdaki artış özellikle dünya enerji fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmıştır. Öte yandan, bu yıldan itibaren Mavi Akım sözleşmesi çerçevesinde Rusya'dan ilave doğal gaz alımının başlaması ile birlikte bu açığın önümüzdeki yıllarda hızla artacağı açıktır. Nitekim, 2005 yılında Türkiye'nin Rusya'dan sadece doğal gaz ithalatı karşılığında ödeyeceği bedelin 3 milyar dolar seviyesine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Bununla birlikte, Rusya Federasyonu'nun DTÖ üyelik sürecinin hızlandırılmasına paralel olarak, Türk ihracatçılarına yönelik kota ve gümrük tarifelerinde olumlu gelişmeler yaşanması beklenmektedir. Ayrıca son yıllarda Rus halkının harcanabilir gelirindeki artışa paralel olarak kaliteli ithal mallara olan talepte artmaktadır. Bu durum özellikle kaliteli mal ve hizmetler sunan Türk firmaları için de fırsatlar yaratmaktadır.

Ayrıca, normal koşullar içerisinde gerçekleştirilen dış ticaretin yanı sıra, bavul ticareti, iki ülke arasındaki ticaretin şekillenmesinde önemli fonksiyonlar yerine getirmiştir. Ancak, Rusya'da üretim yetersizliği ve talep fazlalığı

nedeniyle 1990'ların başında "ihtiyaçtan doğan" bir ticaret şekli iken, 1995 yılından itibaren iki ülke arasındaki bavul ticareti gerileme eğilimine girmiştir. Bavul ticaretindeki gerilemenin arkasında yatan başlıca sebepler şunlardır:

- Özellikle 1998 mali krizinin ardından Rus alıcıların Türkiye yerine Çin, Polonya ve Yunanistan gibi alternatif diğer birtakım pazarlara yönelmeleri ve bu ülkelerin görece ucuz mallarının artan bir rekabet ortamı yaratması
- Rus Hükümeti'nin IMF, DTÖ ve diğer uluslararası kuruluşlarla müzakereler çerçevesinde kayıt dışı ekonomi ve bavul ticareti konusunda sınırlamalara gitmesi
- Rusya'da yerli üreticilerin güçlenmesi ve güçlü Batılı firmaların pazara girmesiyle birlikte bavul ticaretine karşı kampanyaların başlaması (Özellikle yerli deri, tekstil ve hazır giyim ve inşaat malzemeleri gibi alanlarda güçlenen yerli üreticilerinin hükümet üzerindeki lobi faaliyetlerini yoğunlaştırmaları)
- Rusya Hükümeti tarafından uygulanmaya başlanan ithal ikameci politikalar çerçevesinde bavul ticaretine konu olan çok sayıda malın ülke içerisinde üretilmeye başlanması
- Bavul ticareti kapsamında alışverişi yapılan ürünlerin kalitesi konusunda ortaya çıkan şüpheler
- Birçok Türk girişimcinin Moskova'da mağaza açarak faaliyet göstermeye başlamasıyla birlikte talebin görece azalması
- Kur hareketlerinde yaşanan dalgalanmalar

Bu nedenlerle, Rusya Federasyonu, kendi içinde alacağı bir dizi tedbir ile kademeli bir biçimde, bavul ticareti olarak da adlandırılan yolcu beraberinde ticaretin şeklini değiştirmeyi hedeflemektedirler. Ancak, bu değişimin bugünden yarına gerçekleşmeyeceği ve yolcu beraberinde ticaret şeklinin birkaç yıl daha süreceği gözlemlenmektedir. Ancak, DTÖ üyelik müzakereleri nedeniyle Rus tarafınca bavul ticareti uygulamasının bir geçiş döneminin ardından tamamen sonlandırılması beklenmektedir.

Bavul ticareti bir geçiş dönemi uygulaması olarak, özellikle ilk yıllarda iki ülke arasındaki ticarete çok önemli işlevler yerine getirmiştir. Ancak, iki ülke arasındaki ticaretin bu kapsamda uzun süre sürdürülmesi mümkün değildir. Bu nedenle, Türkiye'de bavul ticareti ile uğraşan kesimlerin resmi ticarete yönlendirilmesi konusunda gerekli yasal düzenlemeler ve teşvikler uygulanmalıdır.

3.2. Müteahhitlik Hizmetleri

Daha önce bahsedildiği üzere Türk inşaat firmalarının Rusya pazarına girişi Sovyetler Birliği'nin son yıllarına rastlamaktadır. Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında 1987 yılında yürürlüğe giren Doğal Gaz Anlaşması, ticaret alanında olduğu gibi Türk inşaat firmalarının da Rusya pazarına girişlerinde temel itici güç olmuştur. Bu sayede,

1987 yılından itibaren artan oranda Türk inşaat firmaları Rusya pazarında önemli projeler üstlenmeye başlamışlardır.

Bu süreç 90'lı yıllarda önemli bir ivme kazanmıştır. Özellikle 1993–1995 arası dönemde Alman kredisi ile finanse edilen askeri konut projelerinde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1991 yılında eski Doğu Almanya'dan dönen Rus askeri personeli için Almanya tarafından finanse edilen konut projeleri Türk müteahhitleri için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kapsamda Türk müteahhitlerinin üstlendikleri proje tutarı yaklaşık 2.5 milyar Alman Markı'dır.

Ağustos 1998 Rusya krizi tüm ekonomik ve ticari ilişkileri olduğu gibi Türk firmalarının Rusya'daki inşaat faaliyetlerini de çok büyük ölçüde etkilemiştir. Devalüasyon sonrasında mali imkanları daralan belediyeler, bankalar ve büyük şirketler gibi finansman temin eden birimler inşaat harcamalarında kesintilere gitmiştir. Banka ve büyük şirketler de küçülme yolunu seçtiklerinden geçmiş yıllardaki inşaat faaliyetlerini tamamen dondurmuşlardır.

Krizden sonra Rusya'da halkın reel gelirinin hızla düşmesi konut satışlarını düşürmüş, yabancı firmaların ülkeyi terk etmesi ve genel olarak iş hayatının durması ofis ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Bunda ekonomik krizin yanı sıra, seçim atmosferinin yarattığı koşullar, Merkezi Hükümet ile yerel yönetimler arasında yaşanan çekişmeler, finansman sağlanmasında karşılaşılan güçlükler gibi çok sayıda faktör etkili olmuştur. Bu süreçte Türk firmalarının Rusya'daki inşaat işlerinin yıllık seviyesi 100 milyon dolar seviyesine gerilemiştir.

Rusya Federasyonu'nda bugüne kadar 145 Türk müteahhitlik firması yaklaşık 12.8 milyar dolarlık 712 proje üstlenmiştir. (4) Rusya Federasyonu Türk müteahhitlik firmalarının en fazla proje üstlendikleri ülkedir. Toplam proje tutarı dikkate alındığında yurtdışında Türk müteahhitlik firmalarınca üstlenilen projelerinin yaklaşık dörtte biri Rusya Federasyonu'ndadır. Proje sayısı bazında hesaplandığında ise bu oran yüzde 35'e ulaşmaktadır.

Bugün, Rus Hükümeti ve yerel yönetimlerin finansman imkanlarının daralması, proje finanse eden büyük Rus kuruluşlarının Rus inşaat firmalarını desteklemeye başlaması ve istihdam amacıyla Rus işçi çalıştırma eğiliminin artması Türk firmalarının yeni işler almasında sıkıntı yaratmaktadır. Rusya Federasyonu Hükümeti finansman kaynaklarını, güçlenen ve teknik becerisi artan Rus müteahhitlik firmalarının desteklenmesi için kullanmaktadır. Diğer taraftan, Rusya Federasyonu'nda bu sektörde finansmanını beraberinde getiren Batılı firmaların daha avantajlı konumda olduğu görülmektedir.

Artık Rusya pazarında kalıcı olmak isteyen Türk inşaat firmalarının kendi finansman kaynaklarını temin etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Türk firmalarının belediyelerle ve birtakım Rus firmalarıyla ortaklıklara gitmeleri, Batılı şirketlerle rekabette önemli avantajlar sağlamaktadır.

Ağustos 1998 krizi sonrasında Türk müteahhitlik firmalarının Rusya Federasyonu'nda üstlenmiş oldukları taahhüt hizmetleri sayı ve proje tutarı bakımından azalmış olmakla birlikte, özellikle dünya enerji fiyatlarındaki artışın da etkisiyle Rusya ekonomisinde gözlenen canlanmaya bağlı olarak önümüzdeki dönemde belli bir artış beklenmektedir. Ayrıca, Rus hükümeti tarafından alınan bir kararla 2000 yılından itibaren kamu ihaleleri yeniden açılmaya başlamıştır. Bu durumun firmalarımıza yeni imkanlar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Diğer taraftan, Rusya Federasyonu'ndaki Türk müteahhitlik hizmetlerini ikili ekonomik ilişkilerde önemli bir paya sahip iken Rus müteahhitlik hizmetlerinin Türkiye'deki hacmi oldukça sınırlı düzeydedir. Bu nedenle Rus tarafı sürekli olarak bu dengesizliğin giderilmesini ve Rus müteahhitlere Türk müteahhitlik pazarında daha fazla pay verilmesini talep etmektedir.

Teknoloji ve finansman eksiklikleri nedeniyle Türkiye'deki altyapı projelerinde yeterince etkin rol alamayan Rus müteahhitlik firmaları Türkiye'de özellikle metro inşası, demiryolu inşası ve elektrifikasyonu, termik ve hidroelektrik santral, doğal gaz boru hatları ve gaz depolama tesisleri inşası, depreme dayanıklı konut inşası ve zemin etütlerinin yapılması ile fosil yakıt ve kömür arama gibi alanlarda daha fazla rol alma çabasıdadırlar. Diğer taraftan, Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin katkılarıyla gerçekleştirilen çeşitli sanayi tesislerinin modernizasyonu Rus müteahhitlik firmalarının talepleri arasındadır.

Tehnopromeksport, Tehnostroyeksport ve Energomaşeksport Türkiye'de faaliyet gösteren Rus inşaat firmalarının başlıcalarıdır. Rus müteahhitlik firmaları Türkiye'de kontratlarının toplam tutarı yaklaşık 360 milyon dolar seviyesindedir. Bunların başlıcaları şunlardır:

TÜRKİYE'DE RUS MÜTEAHHİTLİK FİMALARININ YER ALDIĞI BAŞLICA PROJELER	
Proje Adı	Proje Bedeli (Milyon \$)
Çerkezköy – Kapıkule Demiryolunun Elektrifikasyonu	14
Ankara Çevre Yolu Üç Adet Köprü İnşaatı	60
Deriner Barajı ve Hidroelektrik Santrali İnşaatı	40
İskenderun Met. ve Seydişehir Alüm. Tesislerinin Modernizasyonu	3
İmralı – Kayseri Doğal Gaz Boru Hattı İnşaatı	40
Samsun – Ankara Doğal Gaz Boru Hattı İnşaatı	150
Gaz Depolama Tesis İnşaatları İçin Mühendislik Hizmetleri	4.5
İstanbul Melen Projesi Kapsamında Bir Adet Aquaduk İnşaatı	50

3.3. Yatırımlar

Rusya Federasyonu'nda 1998 krizinin neden olduğu devalüasyon ve sonrasında gümrük duvarlarının yükseltilmesi ile başlayan ithal ikameci politikalar, Rusya Federasyonu'na ihracatı zorlaştırmış ve bu tarihten sonraki süreçte giderek Rusya Federasyonu'na dışarıdan mal satmak yerine, burada yatırım yapmak ve kendi dağıtım ağını oluşturmak önem kazanmıştır.

Rusya Federasyonu'nda doğrudan yatırımlar açısından özellikle son yıllarda ön plana çıkan en önemli gelişme merkezden ziyade bölgelere yapılan doğrudan yatırımlardaki artıştır. Son yıllarda yabancı yatırımcıların ilgisi başta Moskova olmak üzere Rusya'nın büyük şehirlerinden bölgelere doğru bir kayış göstermektedir. Ücretler, hammadde fiyatları ve kiralar başta olmak üzere tüm maliyet unsurları Moskova ile taşra arasında büyük farklılıklar arz etmektedir. Bunun dışında bürokrasi ve vergi idareleri ile diğer denetim organlarının büyük şehirlerde çalışan yabancı firmalar üzerinde ağır baskılar oluşturması taşraya ilginin diğer nedenleridir. Başka bir neden de girişimci ve liberal bazı bölge valilerinin kendi bölgelerinde iyi bir iş ortamı hazırlamaları, özel teşvik ve garanti yasaları çıkarmaları ve yabancı sermayeyi korumaya dönük çeşitli politikalar izlemeleridir.

Son dönemde bu sürece paralel olarak Rusya Federasyonu'ndaki Türk yatırımlarında da bir artış söz konusudur. 2003 yılı başı itibarı ile Türk firmalarının Rusya'da yatırımları 1 milyar doları aşmıştır. Rusya Federasyonu'ndaki Türk yatırımları iş ve alışveriş merkezleri, gıda, içecek, tekstil, bankacılık ve telekomünikasyon gibi çeşitli sektörlerle yoğunlaşmaktadır.

Türk firmaları tarafından Rusya Federasyonu'nda gerçekleştirilen başlıca yatırımlar şunlardır :

FİRMA / KURULUŞ	YATIRIM ALANI	YATIRIM TUTARI (milyon \$)
ENKA Holding	İş Merkezleri	600
RamEnka (Koç Holding–Enka Holding)	Perakende Ticaret	250
Anadolu Endüstri Holding (Efes)	Bira Üretimi	125
Finansbank, Garantibank, Denizbank, Yapı Kredi Bankası, Ziraat Bankası	Bankacılık	87
Netaş (Rontelekom)	Telekomünikasyon	44.7
TOBB – TİM*	Türk Ticaret Merkezi	40
Zorlu Holding (Vestel)*	Televizyon Üretimi	40
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları (Ruscam)	Şişe ve Cam Üretimi	12
BinMeksan	Benzin Pompası Üretimi	5.5

Kaynak : Cihangir Gürkan Şen, Türkiye – Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri Raporu, Rus– Türk İşadamları Birliği Yayınları, No. 8, Mayıs 2003.

() 2003 yılı içerisinde tamamlanacak yatırımlardır.*

3.2.1. ENKA İnşaat Yatırımları

Rusya Federasyonu'nda faaliyet gösteren Türk inşaat firmaları arasında en büyük iş hacmine sahip olan ENKA, aynı zamanda Rusya'daki gayrimenkul alanındaki ilk yatırımcı yabancı şirket olmuştur. ENKA Holding, Moskova Belediyesi'nden 49 yıllığına kiraladığı araziler üzerine inşa ettiği binaları işyeri, mağaza ve konut olarak pazarlamaktadır. ENKA ve ortağı bulunduğu şirketlerin sahip olduğu A sınıfı iş merkezi binalarının sayısı 18 olup, toplam inşaat alanı 275,000 m²'ye ulaşmıştır. Tüm Moskova A sınıfı ofis piyasasının yüzde 25'ine tekabül eden bu rakamlar ENKA'yı pazarda lider durumuna getirmiştir. Bu yatırımların yaklaşık piyasa değeri 600 milyon dolar civarındadır.

3.2.2. Ramstore Alışveriş Merkezleri Zinciri

1997 yılından bu yana bu ülkede faaliyette bulunan Koç ve ENKA Gruplarının ortak yatırımı olan RamEnka, bugün Ramstore adı altında Rusya Federasyonu'ndaki en büyük hipermarketler zinciri konumundadır. Yüzde yüz Türk yatırımı olan RamEnka çerçevesinde Koç ve ENKA Gruplarının Rusya Federasyonu'ndaki yatırımları yaklaşık 250 milyon dolara ulaşmıştır. Ramstore mağazalarının ilki Türk Eximbank kredisi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Rusya Federasyonu'nda gelir düzeyindeki artışa paralel olarak halkın giderek açık pazarlardan ziyade süpermarketlere yönelmesi yönünde gelişen sürece paralel olarak gelecek 5 yılda RamEnka'nın Rusya Federasyonu'ndaki yatırımlarının Moskova'da ve diğer bölgelerde açılacak yeni mağaza ve alışveriş merkezleri ile 1 milyar dolara seviyesine çıkarılması amaçlanmaktadır.

Ramstoreların cirosunun yarısından çoğunu Rus malları, yüzde 5 kadarını Türk malları, geri kalan yüzde 40 kadarını da Avrupa ağırlıklı ithal malları oluşturmaktadır. Ayrıca Ramstore etiketi altında halen 75 ürünün satışı yapılmaktadır.

3.2.3. Anadolu Endüstri Holding Yatırımları

Anadolu Grubu Rusya Federasyonu'nda imalat sektöründe en çok yatırım yapan Türk firmasıdır. Anadolu Grubu'nun Moskova ve Rostov'daki bira fabrikaları ve Moskova'daki malt tesislerinde oluşan Rusya'daki yatırımlarının toplam tutarı bugün yaklaşık 125 milyon dolara ulaşmış durumdadır.

Moskova'daki Moscow Efes Brewery, fabrika kapasite açısından Rusya'daki en büyük bira fabrikalarından birisidir. Anadolu Grubu tarafından üretimi gerçekleştirilen Starıy Melnik markası, Rusya'da en sevilen biralardan biridir. Bugün, Birleşik Finansal Grup (UFG) verilerine göre Efes'in Rusya bira pazarındaki payı yüzde 3,5

seviyesindedir ve Rusya'nın 7'nci büyük üreticisi konumundadır. Efes ve Starıy Melnik markalarının yanı sıra en geniş satış hacmine sahip Alman birası olan Wasteiner'in de Anadolu-Efes'in Moskova'daki fabrikasında üretimine başlanmıştır.

3.2.4. TOBB-TİM Türk Ticaret Merkezi

Moskova'da Türk ihraç ürünlerinin sergileneceği ve pazarlanacağı bir iş merkezinin kurulması projesi Türkiye Ticaret Odaları ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından hayata geçirilmektedir. 55 milyon dolara mal olacak merkezin inşasının 2003 yılı Aralık ayında tamamlanması planlanmaktadır.

3.2.5. Şişecam Gorohovets Fabrikası

Şişecam kuruluşlarından Anadolu Cam Sanayi A.Ş.'nin Moskova'nın 330 km kuzeydoğusundaki Vladimir Eyaleti Gorohovets kasabasında kurulan Cam Ambalaj Fabrikası ile Rusya Federasyonu içki, meşrubat ve gıda sektörlerinin nitelikli cam ambalaj ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. 17 hektar alanda 43 bin metrekare kapalı alanı bulunan fabrikanın birinci fırını 26 milyon dolar yatırım ile tamamlanarak 6 Eylül 2002'de devreye alınmıştır. Aynı gün temeli atılan ve kapasiteyi ikiye katlayacak olan ikinci fırın yatırımı da tamamlanmış olup, 13 Mayıs 2003'te devreye girmiştir. İkinci fırın için harcanan 22 milyon dolar ile birlikte toplam yatırım tutarı 48 milyon dolara ulaşmıştır. Yatırımın yüzde 50'si öz kaynak yüzde 50'si kredi ile gerçekleştirilmiş olup, kredi finansmanı IFC'den sağlanmıştır. 2004'te devreye girmesi planlanan üçüncü fırın yatırımı ile yatırım tutarı 75 milyon dolara ulaşacaktır. Hedef, 3 yıl içerisinde Rusya Federasyonu'nun 1 numaralı cam ambalaj üreticisi olmaktır.

3.2.6. Vestel Televizyon Fabrikası

Zorlu Holding bünyesinde faaliyet gösteren Vestel, 2002 yılı içerisinde Rus televizyon üreticisi ortağı Standart ile Rusya'da televizyon üretimine yönelik olarak ortak yatırım yapma kararı almıştır. Vestel'in Rus ortağı ile Rusya'nın Vladimir Bölgesi'ne bağlı Alesandrov kentinde yaklaşık 40 milyon dolarlık bir yatırımla kurmakta olduğu fabrikanın bu yılın Ağustos ayında faaliyete geçmesi planlanmaktadır.

Bu büyük çaplı yatırımların yanı sıra, Rusya Federasyonu'nda makine, tekstil, konfeksiyon, gıda gibi alanlarda yatırım tutarı 1-5 milyon dolar arasında değişen daha küçük boyuttaki çeşitli Türk yatırımları da bulunmaktadır. Binmeksan benzin pompaları fabrikası, "Colin's Jeans" penye fabrikası, "Muya" terlik fabrikası, "M" döner fabrikası, "Etalon alüminyum dış cephe" bunların bazılarıdır.

Rus firmalarının Türkiye'deki yatırımları ise Rusya Federasyonu'ndaki Türk yatırımlarının hacmi ve çeşitliliği ile kıyaslandığında oldukça sınırlı seviyededir. 2002 yılı sonu itibariyle Türkiye'deki doğrudan Rus yatırımları 100 milyon doların altındadır. Rus firmaları Türkiye'de özellikle taşımacılık, ticaret ve turizm sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Bununla birlikte, Türkiye'de petrol işleme, petrokimya ve gaz dağıtım işletmeleri gibi alanlarda özelleştirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi halinde daha etkin rol alma arzusundadırlar. Nitekim, Gazprom, Lukoil, Tatneft gibi Rus şirketlerinin Tüpraş'ın özelleştirilmesi ile ilgilendiği bilinmektedir.

3.4. Turizm

Turizm, Türk-Rus ilişkilerinde bugün en fazla gelişme kaydeden ekonomik sektörlerden birisidir. 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye, Rus turistlerin en fazla tercih ettikleri ülkelerden birisi haline gelmiştir. Bu gelişmede özellikle Moskova'da faaliyet gösteren Türk turizm acentelerinin çalışmaları etkili olmuştur. Bugün, Türk turizmciler Rusya turizm pazarının dörtte birini ellerinde tutmaktadır. Rus turistlerin birinci tercihi olan Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan turizm gelirleri yaklaşık 700 milyon dolar seviyesindedir. Türkiye'yi yaklaşık 300 bin Rus turist çeken İspanya izlemektedir. Türkiye'ye Rusya Federasyonu'ndan gelen turist sayıları yıllar itibarı ile aşağıdaki tabloda görülmektedir.

RUSYA FEDERASYONU'NDAN TÜRKİYE'YE GELEN TURİST SAYISI			
Yıllar	Rus Turist Sayısı(kişi)	Toplam İçerisindeki Payı (%)	Yıllık Artış Oranı(%)
1999	438.719	5,86	-
2000	676.958	6,49	54,30
2001	757.446	6,52	11,89
2002	945.000	7,14	24,85

Kaynak: T.C. Turizm Bakanlığı

1998 yılı Ağustos ayında Rusya Federasyonu'nda meydana gelen mali krizin ve bunu takip eden devalüasyonun, ortalama Rus halkının alım gücünde yarattığı olumsuz etki nedeniyle Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısında da bir gerileme yaşanmıştır. Ancak, son yıllarda krizin etkilerinin giderek aşılması ve özellikle Rus orta sınıfının alım gücünde ve tüketim talebinde meydana gelen artış neticesinde son yıllarda Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye gelen turist sayısı da tekrar bir artış trendine girmiştir. Ayrıca, 2001 yılında Türkiye'de yaşanan devalüasyon sonrasında Türkiye'de tatil maliyetinin yabancılar için görece düşmesi ile birlikte Rus turistler için Türkiye daha cazip bir tatil ülkesi haline gelmiştir.

TÜRKİYE'YE EN ÇOK TURİST GÖNDEREN ÜLKELER SIRALAMASINDA RUSYA FEDERASYONU'NUN YERİ				
Ülke	2001		2002	
	Turist Sayısı	% Pay	Turist Sayısı	% Pay
Almanya	2.884.051	24,82	3.480.051	26,28
İngiltere	845.536	7,28	1 040 228	7,85
Rusya Federasyonu	757.446	6,52	945 678	7,14

Hollanda	632.975	5.45	871 560	6,58
Bulgaristan	540.452	4,65	833 848	6,29

Kaynak : T.C. Turizm Bakanlığı

Bunun bir sonucu olarak, 2002 yılında Rusya Federasyonu, Almanya ve İngiltere'nin ardından Türkiye'ye en fazla turist gönderen üçüncü ülke olmuştur. Diğer taraftan, Banko Enformasyon Ajansı verilerine göre, Rus vatandaşlarının 2002 yılı yaz tatili seçenekleri arasında Türkiye yüzde ilk sırada yer almıştır. Türkiye 2002 yılının tamamında da yüzde 49.1'lik pazar payı ile ilk sırada yer alırken Türkiye'nin hemen ardından yüzde 49.0'lık pay ile Mısır izlemektedir. Üçüncü sıradaki Tayland'ın payı ise yüzde 40 düzeyindedir.

Dünya Turizm Örgütü verilerine göre Rusya'ya giriş yapan Türk vatandaşlarının sayısı ise 100 bin civarındadır. 2001 yılında Moskova'yı ziyaret eden Türk vatandaşlarının sayısının 40 bine yakın olduğu ifade edilmektedir. Rusya Federasyonu'na en fazla Türk vatandaşının giriş yaptığı yıl ise yaklaşık 160 bin ile 1996'dır.

Özellikle 1990'lı yılların ilk yarısında Rusya'dan Türkiye'ye gelen turistler daha çok alışveriş amacıyla gelmekte iken, bu yıllardan sonra giderek tatil geçirmek için gelen turistler daha ağır basmaya başlamıştır. Rus turistlerin tatil amacıyla Türkiye'yi tercih etme nedenlerinin başında bugün ucuzluk, coğrafi yakınlık, hizmet kalitesi ve vize kolaylığı gelmektedir. Diğer taraftan, yapılan çeşitli çalışmalar Rus halkının gelir durumundaki artışın başta turizm olmak üzere özellikle tüketim mallarına ve hizmetlere kaydığını ortaya koymaktadır. Nitekim, Rus turistler, Türkiye'deki kaliteli tesislerde Avrupa'dakilerle kıyaslandığında çok daha ucuza tatil yapabilmektedirler. Diğer taraftan vize almadaki kolaylık, Rus turistlerin Türkiye'yi tercih etmelerindeki en önemli faktörlerden birisidir.

Son yıllarda özellikle Rusya'daki üst gelir grupları arasında 2-3 günlük yurtdışı alışveriş turları yaygınlaşmaktadır. Bu durum büyük ölçüde Rusya'daki kaliteli ve markalı ithal malların fiyatlarının hala yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan özellikle İstanbul ve Milano Rusların en fazla tercih ettikleri alışveriş merkezleri olarak ön plana çıkmaktadır. Alışveriş turları ile özellikle İstanbul'a gelen Ruslar, Avrupalı birçok markanın ürünlerini – ki bunların önemli bir bölümünün üretimi Türkiye'de yapılmaktadır– Rusya'daki fiyatlara göre çok daha ucuza temin edebilmektedirler.

Diğer taraftan, son dönemde Türkiye kış turizmi açısından da Rus turistler tarafından artan oranda tercih edilen bir ülke konumuna gelmiştir. Bunda İstanbul aktarmalı olarak Uludağ'a ve direkt olarak Erzurum Palandöken'e yapılan uçuşlar etkili olmaktadır.

Ucuzluk Rus turistlerin Türkiye'yi tercih etmelerinde en başta gelen faktör olmakla birlikte, bunda Moskova'da faaliyet gösteren Türk turizm acenteleri arasında yaşanan yoğun rekabetin etkisi büyüktür. Yoğun bir rekabetin yaşandığı sektörde aynı ülkeye çok sayıda turist götürmek isteyen bir Türk turizm acentesinin fiyatlarda indirim gitmesi kaçınılmaz olarak diğer Türk acentesini de etkilemektedir. Diğer taraftan, giderek bilinç düzeyi artan Rus tüketicisi tatile gitmeden önce pazar araştırması yapmakta ve doğal olarak turizm acenteleri arasındaki bu rekabetten yararlanmaya çalışmaktadır.

Türkiye'ye gelen Rus turistlerin yüzde 90'a yakını Antalya ve İstanbul'dan giriş yapmaktadırlar. Bu durum, Rus turistlerin geliş amaçlarının özellikle deniz turizmi ve ticari amaçlı (bavul ticareti) olduğunu ortaya koymaktadır.

4. Sonuç

Türkiye ve Rusya'nın Avrasya bölgesinin iki büyük ekonomik gücü olmasına ve karşılıklı ekonomik ilişkilerde son yıllarda kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen, ekonomik ilişkilerin bugün ulaşılmış olduğu düzey, sahip olunan potansiyelin oldukça gerisindedir. İki ülkenin dış ticaret hacimleri üst üste getirildiğinde bu durum daha açık bir biçimde görülmektedir. Dünya ile toplam 250 milyar dolara yakın bir ticaret hacmine sahip olan iki ülkenin kendi aralarında gerçekleşen ticaretin hacmi ise bu rakamın yüzde 5'ine dahi ulaşmaktan uzaktır.

Gözden kaçırılmaması gereken diğer önemli bir husus, iki ülkenin birbirini tamamlayan ekonomik yapılarıdır. Bugün Rusya, Türk ekonomisinin ihtiyaç duyduğu başta enerji ürünleri ve madenler olmak üzere çok sayıda ham ve yarı mamul girdileri düşük taşıma maliyetleri ile sağlayabilecek bir konumdadır. Diğer taraftan, gelir düzeyi gün geçtikçe artan Rus halkının talep ettiği gıdadan tekstile birçok tüketim malının üretimi de Türkiye'de dünya ile rekabet eden fiyat ve kalitede gerçekleştirilmektedir.

İki ülke ticari ve ekonomik ilişkilerinin sağlıklı ve istikrarlı gelişimi açısından asgari bir dengenin yaratılması şarttır. Bu açıdan bugün en önemli sıkıntı ticaret alanında yaşanmaktadır. Bu nedenle 1984 tarihli Antlaşma'da uygulandığı gibi doğal gaz bedelinin mal ve hizmet karşılığı ödenmesinde makul bir yüzdenin kabul edilmesi karşılıklı ticaret dengesinin sağlıklı seyri açısından önem taşımaktadır. Benzer şekilde, Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan ithalatında önemli bir yer işgal eden petrol, kömür ve diğer maddeler karşılığında da bu tür mekanizmalar yaratılabilir. Ayrıca, Rus firmalarının Türkiye'deki faaliyetlerini teşvike yönelik mekanizmaların yaratılmasında yarar vardır. İki ülke arasındaki bölgedeki çeşitli üçüncü ülkeleri de kapsayacak projelerin geliştirilmesi karşılıklı olarak iki ülke kamuoyu ve yönetimlerinde gözlenen özellikle bölgesel rekabet ve güç mücadelesine dayalı algılamaların azalmasına katkı sağlayacaktır. Ekonomik alanda yaratılacak karşılıklı ortak çıkarlar, siyasi ilişkilerin sağlıklı gelişimine de katkı sağlayacaktır. Son dönemde Mavi Akım projesi ile birlikte gündeme geldiği gibi, ilişkiler daha geniş bir perspektiften değerlendirilmeli, zaman zaman ortaya çıkan sorunların ilişkilerin genelini etkilemesine imkan verilmemelidir.

Şüphesiz, Türkiye'nin temel politikası Avrupa Birliği ile bütünleşme yönündedir. Rusya ile geliştirilecek sağlam ilişkiler ise Avrupa Birliği sürecine bir alternatif oluşturmaktan öte bir tamamlayıcı unsur olacaktır. Türkiye'nin başta Rusya olmak üzere çevresindeki çok sayıda ülke ile geliştireceği güçlü bağlar Batı dünyası karşısındaki ekonomik ve siyasi konumunu destekleyecek ve güç katacaktır.

1. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Olayı.

2. Devlet İstatistik Enstitüsü, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ulaştırma (Boru Hattı Ulaştırması) Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001.

3. Rusya Federasyonu Ülke Raporu, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), Ankara, Aralık 2000.

4. Dış Ticaret Müsteşarlığı Anlaşmalar Genel Müdürlüğü Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri Dairesi Verileri.

EKLER

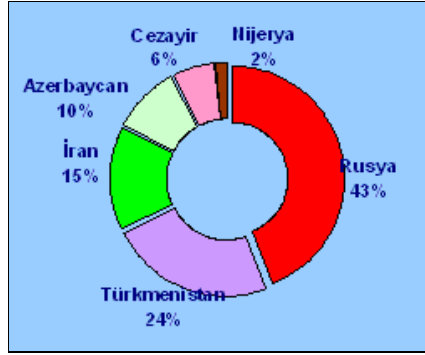
EK 1.

TÜRKİYE TARAFINDAN BUGÜNE KADAR İMZALANAN DOĞAL GAZ ALIM ANLAŞMALARI				
Mevcut Anlaşmalar	Miktar (Plato) (milyar m ³ / yıl)	İmza Tarihi	Süre (Yıl)	Durumu
Rusya (Batı)	6	14 Şubat 1986	25	Devrede
Cezayir (LNG)	4	14 Nisan 1988	20	Devrede
Nijerya (LNG)	1.2	9 Kasım 1995	22	Devrede
İran	10	8 Ağustos 1996	25	Devrede
Rusya (Mavi Akım)	16	15 Aralık 1997	25	Devrede
Rusya (Batı)	8	18 Şubat 1998	23	Devrede
Türkmenistan	16	21 Mayıs 1999	30	2005
Azerbaycan	6.6	12 Mart 2001	15	2005

Kaynak : BOTAŞ

EK 2.

TÜRKİYE'NİN İMZALAMIŞ OLDUĞU ANLAŞMALAR GÖRE ÜLKELER İTİBARI İLE DOĞAL GAZ ALIM TABLOSU (% Dağılım)

Kaynak : BOTAŞ

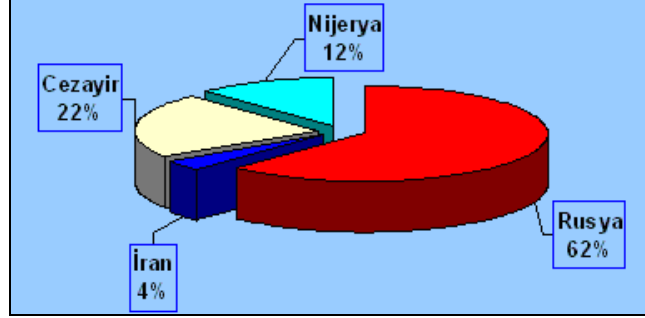
EK 3.

YILLAR VE ÜLKELER İTİBARI İLE DOĞAL GAZ ALIM MİKTARLARI							
YILLAR	RUSYA	İRAN	TPAO	CEZAYİR	NIJERYA	SPOT LNG	TOPLAM (Milyon cm3)
1987	432	-	85	-	-	-	517
1988	1.136	-	42	-	-	-	1.178
1989	2.986	-	114	-	-	-	3.100
1990	3.246	-	109	-	-	-	3.355
1991	4.031	-	65	-	-	-	4.096
1992	4.430	-	31	-	-	-	4.461
1993	4.952	-	23	-	-	-	4.975
1994	4.957	-	2	418	-	-	5.377
1995	5.560	-	-	1.058	-	240	6.858
1996	5.524	-	-	2.436	-	80	8.040
1997	6.574	-	-	3.300	-	-	9.874
1998	6.539	-	150	3.051	-	644	10.384
1999	8.693	-	299	3.589	77	-	12.658
2000	10.079	-	154	3.962	780	-	14.975
2001	10.931	115	-	3.985	1.337	-	16.368
2002	11.603	670	-	4.078	1.271	-	17.622

Kaynak : BOTAŞ

EK 4.

2002 YILI DOĞAL GAZ İTHALATINDA RUSYA'NIN PAYI (% Dağılım)

Kaynak : BOTAS

EK 5.

TÜRKİYE'NİN İHRACATINDA RUSYA FEDERASYONU'NUN PAYI		
YILLAR	RF'NİN PAYI (%)	RF'NİN SIRASI
1998	4.9	5
1999	2.2	9
2000	2.3	9
2001	3.0	7
2002	3.3	6

TÜRKİYE'NİN İTHALATINDA RUSYA FEDERASYONU'NUN PAYI		
YILLAR	RF'NİN PAYI (%)	RF'NİN SIRASI
1998	4.6	6
1999	5.8	5
2000	7.1	4
2001	8.3	3
2002	7.6	6

Kaynak : DİE

EK 6.

YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE'NİN BAVUL TİCARETİ GELİRİ VE RUSYA FEDERASYONU'NUN BAVUL TİCARETİ YOLUYLA DÜNYADAN İTHALATI (Milyar \$)				
Yıllar	Türkiye'nin Bavul Ticareti Geliri	Değişim (%)	Rusya'nın Bavul Ticareti Yoluyla Dünyadan İthalatı	Değişim(%)
1997	5.8	-37.5	18.3	13.7
1998	3.6	-36.2	13.3	-27.3
1999	2.2	-41.0	8.5	-36.0
2000	2.9	30.0	11.1	30.5
2001	3.0	3.2	12.1	9.0

Kaynak : T.C. Merkez Bankası

R.F. Devlet İstatistik Komitesi

EK 7.

2002 YILINDA RUSYA'DAKİ EN GÖZDE TATİL YÖRELERİ	
SIRA	ÜLKE / ŞEHİR
1	Türkiye
2	St. Petersburg
3	Kırım
4	Soçi
5	İspanya
6	Anapa
7	Bulgaristan
8	Kıbrıs Rum Kesimi

Kaynak : Nezavisimaya Gazeta

EK 8.

2002 YILINDA DÖNEMLER İTİBARIYLA TÜRKİYE'NİN RUS TURİSTLERİN TATİL TERCİHLERİNDEKİ PAYI	
Dönem	Yüzde Pay
Kış Sezonu	3.7
Nisan	43
Mayıs	41
Haziran	54
Temmuz	48
Ağustos	47
Eylül	42
Ekim	25

Kaynak : Info – City

www.stradigma.com

aylık strateji ve analiz e-dergisi

STRADİGMA.com bir FORSNET e-yayıdır